

STRUKTURALNA ANTROPOLOGIJA DANAS

**Tematski zbornik
U čast Kloda Levi-Strosa**

**Uredila
Dr Dragana Antonijević**

**Beograd
2009**

Reč urednice

Tematski zbornik *Strukturalna antropologija danas* nastao je kao rezultat dodatnog, teorijskog i metodološkog promišljanja i analitičkog produbljivanja onih ideja, stavova i koncepata koji su se mogli čuti u usmeno izloženim referatima na međunarodnom naučnom skupu *Strukturalna antropologija danas: U čast Kloda Levi-Strosa*, održanom u novembru 2008. godine, povodom stogodišnjice rođenja ovog velikog naučnika i mislioca XX veka.

Skup je organizovalo Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, uz finansijsku i drugu pomoć Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Srbije, Francuskog kulturnog centra u Beogradu i Filozofskog fakulteta u Beogradu, kojima se ovom prilikom zahvaljujem.

Posebno se zahvaljujem kolegi dr Danijelu Sinaniju na velikodušnoj pomoći i nesebičnom zalaganju u organizaciji ovog skupa, kao i prof. dr Nikoli Pavkoviću koji je održao uvodnu reč na skupu.

Čitalac, dakle, pred sobom ima potpuno novu knjigu, dvanaest radova koji osvetljavaju i preispituju va-

žnost i značaj strukturalne paradigme, promovisane sredinom XX veka najpre u lingvistici i antropologiji, da bi potom našla svoju primenu i u drugim humanističkim i društvenim naukama, dajući značajne analitičke rezultate.

Namera autora radova u ovom tematskom zborniku bila je da sagledaju, iz novih uglova, neke od aspekata naučnog i društvenog rada Kloda Levi-Strosa, da razmotre validnost teorijskih i metodoloških koncepata strukturalne antropološke analize iz današnje naučne perspektive, da razmotre karakteristike savremene recepcije uz objašnjenje valjanosti kritičkih poststrukturalističkih argumenata, te da ukažu na značaj i uticaj koji je strukturalna antropologija imala za modernizaciju srpske etnologije i kulturne antropologije.

Da se o ovoj teorijski značajnoj naučnoj paradigmi ima itekako šta kreativno reći, kritički promisliti ili je upotrebiti u analizama, pokazuje tematski zbornik *Strukturalna antropologija danas* koji je pred čitaocima i njihovom pažljivom, čitanju i sudu.

U Beogradu, 2009. godine

dr Dragana Antonijević

Dragana Antonijević

Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
daa@eunet.rs

Povodom Levi-Strosovog koncepta "motiva zaborava"

*Struktura poremećene komunikacije i stilovi
mišljenja u tranzicijskoj Srbiji**

Apstrakt: U izlaganju se polazi od Levi-Strosovog koncepta *semantike zaborava* koju čine zaborav, nesporazum, indiskrecija i nostalgija. Analizirajući indijanske i grčke mitove, Levi-Stros dolazi do zaključka da "semantičko polje zaborava" ima važno značenje koje se, pre svega, tiče uspostavljanja određenih društvenih pravila ponašanja i rituala. Kroz uvođenje nove sintagme *poremećena komunikacija* i termina *nedorečenost*, autorka nudi korekciju Levi-Strosovog koncepta i razmatra semantičke i kognitivne implikacije pojmova uključenih u sistem "poremećene komunikacije". U radu se, dalje, na primeru Srbije razmatra period tranzicije koji predstavlja nestabilno vreme u kome se nadmeću različiti *stilovi mišljenja* u nameri da utiču na kolektivne procese zaborava i sećanja.

Ključne reči: Levi-Strosov motiv zaborava, koncept "poremećene komunikacije", stilovi i zajednice mišljenja, tranzicija, društveno-normativna funkcija semantike zaborava

* Tekst je rezultat rada na projektu *Antropologija u XX veku: teorijski i metodološki dometi* koji u celosti finansira MNTR RS (br. 147037).

Klod Levi-Stros i semantika zaborava

O "motivu zaborava" Klod Levi-Stros je prvi put pisao u post scriptumu analizi mita o Asdivalu (*La geste d'Asdiwal*) u *Strukturalnoj antropologiji II* (Lévi-Strauss 1973: 229-231).¹ Tada uočava da motiv zaborava ne predstavlja puki narativni element koji služi za pokretanje zapleta, već važnu mitsku kategoriju s preciznim značenjem – propusta u komunikaciji. Upoređujući četiri verzije cimšijanskog mita o Asdivalu iz 1895, 1902, 1912 i 1916. godine,² dolazi do zaključka da je smrt junaka – Asdiwala, Asiwe ili Wauxa (u zavisnosti od verzije) objašnjena jednom od mogućnosti koje se javljaju kao transformacije unutar jedinstvenog semantičkog polja "zaborava". U nemogućnosti da pomiri različite oblike života koje sukcesivno živi, junak mita umire kao žrtva nostalgije koju oceća i zbog koje pravi grešku zaborava ili indiskrecije.

Levi-Stros tada pravi tabelu transformacija komunikacijskih semantema: *zaborava*, *indiskrecije* i *nesporazuma* koji se formiraju na osama suprotnosti koje čine

¹ Prevod na hrvatski: "Asdiwalova junačka djela" u: *Strukturalna antropologija 2*, Zagreb: Školska knjiga, 1988, pp. 132-183 (prev. D. Bučan i V. Mimica). Na srpskom jeziku "Mit o Asdivalu" je objavljen u časopisu *Savremenik* 7-8, 1986: 7-24 (I deo) i *Savremenik* 9-10, 1986: 230-249 (II deo) ali bez post scriptuma (prev. D. Antonijević).

² F. Boas je zabeležio verzije iz 1895, 1912 i 1916. sa reke Skeene, a 1902. zabeležio je mit na reci Nass.

parovi "ja : drugi" i "preterivanje : pomanjkanje u komunikaciji". Mada mu mitovi jasno govore o *nostalgiji* koju Asdival oseća i koja ga pokreće na ponašanje koje će rezultovati tragedijom, Levi-Stros ne unosi ovaj četvrti element u šemu. U fusnoti, međutim, priznaje svoj propust (Lévi-Strauss 1973: 230).

Da bih lakše i preciznije imenovala semantičko polje koje formiraju termini koji učestvuju u preterivanju / pomanjkanju u komunikaciji, uvela sam izraz *poremećena komunikacija*, uverena da je on dovoljno dobar i operativan za koncept koji se razmatra. Važno je da napomenem da je ova sintagma, koju u radu upotrebljavam, moja i da je Levi-Stros ne koristi.³

Levi-Stros je predložio šemu transformacija *semantičkog polja zaborava* (tabela 1), koju ću ja ovde dopuniti *nostalgijom* koja nedostaje u njegovoj originalnoj tabeli:

Tabela 1:

	Indiskrecija	Nesporazum	Zaborav	Nostalgija
Preterivanje/ Pomanjkanje	+	-	-	+
Drugi / Ja	+	+	-	-

³ Levi-Stros koristi samo jednom termin "patologija u komunikaciji" (Lévi-Strauss 1983: 254), stoga zaključujem da ga nije smatrao previše bitnim za fenomen koji je razmatrao. Meni se, pak, taj izraz nije svideo, smatram da reč "patološki" opterećuje ove kognitivne kategorije koje se često javljaju u svakodnevnoj komunikaciji.

Na osnovu tabele vidi se da se *indiskrecija* sastoji u tome da smo drugima rekli više nego što smo smeli ili što je bilo poželjno (preterivanje u komunikaciji s drugima); da je *nesporazum* nastao kao posledica razumevanja da je rečeno nešto što se nije reklo ili želelo reći (pomanjkanje u komunikaciji s drugima); da *zaborav* predstavlja pomanjkanje u komunikaciji sa samim sobom – zaboravili smo nešto/nekog; a da *nostalgija* znači da smo preterali u komunikaciji sa sobom budući da sebi govorimo više nego što je potrebno ili poželjno reći.

Levi-Stros ističe izuzetnu semantičku važnost "zaborava" kao kategorije mitske misli, ali u *Strukturalnoj antropologiji II* ne razrađuje dalje svoje zanimljivo i originalno zapažanje.

Problemu će se vratiti desetak godina kasnije u knjizi *Udaljeni pogled* (Lévi-Strauss 1983) gde je ponovo raspravljao o značenju motiva zaborava u dva svoja rada.

U tekstu *Od mitske mogućnosti do društvene egzistencije (De la possibilité mythique à l'existence sociale)* (Lévi-Strauss 1983: 215-240) Levi-Stros upoređuje cimšijanske verzije mita o Asdivalu s odgovarajućom verzijom plemena Kvakijutl koji žive na obali reke Nes. Kvakijutli, odnosno, jedno njihovo pleme Koeksotenok pozajmili su mit od suseda Cimšijana, invertovali strukturu cimšijanske verzije prilagodivši je svom načinu života, i tako bitno promenili poruku mita. U čemu je bila ta razlika?

Prvobitne mitske suprotnosti sastoje se iz nemogućnosti Cimšijana da nađu dobar odgovor za bazične premise svog društvenog i ekonomskog ustrojstva. S jedne

strane postoje njihova stalna sezonska kretanja i s njima povezani oblici privređivanja – između lova na medvede i divokoze u planinama, i letnjeg ribolova na svećnju ribu i losose u dolinama reka (Skeena i Nass), odnosno na tuljane i druge ribe u priobalju Pacifika. Asdival, stoga, stalno oseća nostalgiju u pogrešno vreme i na pogrešnom mestu – kada živi na moru pati za planinama, kada lovi na planinama tuguje za morem. Ova kretanja između planina i mora, te posebno između dvaju reka povezan je s važnom činjenicom njihovog života – periodom velike gladi koju trpe na kraju zime, kada Cimšijani s nestrpljenjem iščekuju početak sezone ribolova (ta glad i tera junaka u lovačke i ribolovačke ekspedicije). Kao druga suprotnost javljaju se bračna pravila koja nameću ženidbu između rivalskih klanova, i potrebu da se istovremeno bude šef i majčinog i ženinog klana, što je izvor socijalne nestabilnosti u matrilinearnom cimšijanskom društvu (junak je u stalnom sukobu sa ženinom braćom). Stoga, Levi-Stros ističe da ovaj mit verno prenosi krize i teškoće društvenog života koje za Cimšijane predstavljaju nerešiv problem, i iz koga izlaz pronalaze u stanju inercije. Međutim, proučavajući verziju mita koju priča deo naroda Kvakijutl, Levi-Stros zaključuje da junak njihove verzije o Asdivalu uspeva da prevaziđe suprotnosti tako što ih miri i sjedinjuje, čime izbegava smrt kao kaznu za poremećenu komunikaciju. Ova verzija odražava uspeh Kvakijutla da, s jedne strane, nađu socijalno rešenje (junak mita uspeva da sukcesivno bude šef i majčinog i ženinog klana, otarasivši se nezgodnih šura-

ka, i tako prevaziđe antinomiju između filijacije i bračnih veza), a s druge strane da odaberu kao stalno borište dolinu reke, na pola puta između planina i mora, loveći na obe strane po potrebi (junak mita u svom imenu odražava uspeh prevazilaženja ove suprotnosti – "Najlepši od svih lovaca" i "Gospodar otvorenog mora"). Pleme Koeksotenok sebe vidi kao rečni narod koji nema nikakav mentalni problem s antinomijom "planina : more", budući da njihov način života, bez sezonskih kretanja, to uspešno objedinjuje. Na taj način negativne vrednosti poremećene komunikacije, u cimšijanskim verzijama, bivaju kod Kvakijutla pretvorene u pozitivne.

Važan nam je zaključak koji Levi-Stros otuda izvodi: društvo je to koje će dotične semanteme i njihove transformacije uobličiti kao pozitivne ili negativne faktore. Mitska misao je prema njima indiferentna, ona nam pokazuje kombinacije pojmova, "nikada se ne zadovoljavajući da ponudi samo jedan odgovor na problem: čim biva formulisan, taj odgovor se uključuje u igru transformacija odakle proizlaze svi drugi mogući odgovori, zajedno ili sukcesivno" (Lévi-Strauss 1983: 232). Međutim, kakav će biti odgovor zavisi od tumačenja konkretnih ljudskih zajednica i njihove konkretne društvene, ekonomske, istorijske i političke sudbine.

U drugom tekstu pod nazivom *Mit i zaborav (Myth et oubli)* (Lévi-Strauss 1983: 253-260), Levi-Stros će se, konačno, zapitati kakva je funkcija poremećene komunikacije. U ovom tekstu je uporedio Cimšijan i Kvakijutl verzije o Asdivalu, potom mitove plemena Hidatsa o nji-

hovom poreklu, kao i tri grčka mita na koja mu je pažnju skrenuo Žan-Pjer Vernan. U njima Plutarh objašnjava kako je došlo do zabrane sviračima flaute da ulaze u Tenejev hram na ostrvu Tenedos, kao i o zabrani da se u tom hramu izgovara ime Ahilejevo; dok Pindar tumači poreklo obreda žrtvovanja bez vatre na Rodosu, i poreklo ritualnih prava vladara na posvećenoj teritoriji što je vezano za mit o Argonautima i Medeji. U svim pomenu tim mitovima značajnu ulogu ima polje "poremećene komunikacije" čija je funkcija normativna: da uvedu određena bračna pravila u društvu (Cimšijan i Kvakijutl); da objasne poreklo i identitet plemena, te razloge njihovog razdvajanja na dva naroda – Krou-Hidatse i Avaksave; a u grčkim mitovima da uspostave rituale i kalendar-ski ciklus običaja i s njima povezane oblike obrednog ponašanja, kako zabrana tako i preskripcija. Drugim rečima, da obezbede sećanje i kontinuitet pravila nasuprot zaboravu koji je doveo do poremećaja u komunikaciji, a samim tim i u društvu kao celini.

Treći važan Levi-Strosov zaključak predstavljalo bi uočavanje normativne funkcije semantike zaborava: motiv služi, po mišljenju Levi-Strosa, uspostavljanju ritualnih praksi koje će obezbediti kontinuitet koji će, sa svoje strane, poništiti zaborav na mentalnom planu koji obično zovemo "rupa u sećanju".⁴

⁴ "Car c'est bien cette continuité que vient de briser l'oubli dans l'ordre mental : nous le reconnaissons nous-mêmes en parlant de 'trous de mémoire'" (Lévi-Strauss 1983: 259).

Osim u mitovima, motiv zaborava predstavlja omiljeno mesto i u bajkama, naročito u onim o bračnim partnerima. Reč je o tipu bajke popularno poznate kao "Lepotica i zver", u grčkim mitovima njen je prototip "Amor i Psiha", dok u Arne – Tompsonovom katalogu nose naziv *Potraga za izgubljenim mužem* (AT 425), odnosno *Muž životinja* (AT 425 C). U srpskim bajkama koje sam analizirala (Antonijević 1991), ovaj tip je zastupljen u najpoznatijoj verziji *Zmija mladoženja*.⁵

Motiv zaborava se u ovim bajkama javlja u sklopu sistema poremećene komunikacije. Naime, u pitanju je veza između *indiskrecije* žene što izaziva *zaborav* muža. Osnovni siže tipa 425C je u sledećem: devojka se udaje za zmiju, ali noću, u postelji, životinja se pretvara u lepog muškarca. To je, međutim, tajna koju žena ne sme nikome da otkrije pre isteka određenog vremena, dokle traje začaranost njenog supruga. U srpskoj verziji, žena otkriva tajnu svojoj ljubopitljivoj svekrvi (indiskrecija), radoznaloj da sazna kako to žena živi sa zmijom, odnosno, šta se dešava noću u njihovoj bračnoj odaji. U dogovoru sa svekrvom, žena ukrade usnulom mužu zmijsku košuljicu da bi je spalile i tako mu obezbedile trajan ljudski lik. Tog momenta muž se budi, shvata da ga je žena izneverila prekršivši zabranu odavanja tajne, i napušta je uz

⁵ U zbirci Vuka St. Karadžića *Srpske narodne pripovetke*, Beograd: Državna štamparija kraljevine Jugoslavije, 1937, postoje dve verzije ove bajke.

upozorenje da će ga tražiti "sve dok ne polomi gvozdenu štap i ne podere gvozdene opanke" što je, drugim rečima, nemoguć zadatak. Napustivši je, muž je istog momenta zaboravlja. Da bi ga pronašla i povratila mu sećanje na sebe i njihov bračni život, žena započinje dugo i mukotrpno traganje za izgubljenim mužem. Pronalazi ga u dalekom, zapravo – onostranom carstvu, čime nam bajka sugerše da je junak, zbog greha indiskrecije žene i majke, u suštini – umro. Njegov zaborav predašnjeg života jednak je stvarnoj smrti.

U mitovima i bajkama, dakle, junaci umiru ili bivaju na neki drugi način kažnjeni zbog propusta u komunikaciji, upozoravajući nas na ozbiljnost ovog problema. Može se razumeti zašto je kazna tako teška: ako je kultura zasnovana na složenom sistemu komunikacija na različitim nivoima, onda poremećaj u komunikaciji uistinu predstavlja društveni problem i prekršaj.

Zaborav i sećanje: koncepti vremena i kulturnog trajanja

Fundamentalno izjednačavanje smrti i zaborava predstavlja okosnicu skoro svih religijskih i mitskih sistema – oni su važni graničnici između ovog i onog sveta, prošlosti i sadašnjosti. Zaborav je suštinski po-

vezan s protokom vremena i ljudskom smrtnošću.⁶ U grčkim mitovima *Leto* je bila reka u Hadu iz koje su umrli pili da bi zaboravili svoj zemaljski život. Duša koja je umela da izbegne da pije s reke Zaborava, na raskrsnici života i smrti, okretala se ka *Mnemosini*, da se napoji vode iz jezera Sećanja, iz fontane Besmrtnosti (Vernant 1982, 1: 88, 92).

Tako dolazimo do para neraskidivog u svojoj suprotnosti i komplementarnosti, do *zaborava* i *sećanja*. U mitovima *sećanje* služi tome da premosti jaz između ovog i onog sveta, da poništi zaborav prisećanjem na prošlost. U starijem sistemu grčkih verovanja, to prisećanje nije podrazumevalo samo vreme koje pretihodi nekom tekućem, već više od toga – to je bilo znanje o samim počecima stvari i primordijalnom vremenu, ali takođe i znanje o budućim događajima. Tako shvaćena prošlost "javlja se kao dimenzija onostranog" (ibid, 87) U kasnijim filozofskim i eshatološkim tumačenjima, sećanje i zaborav svešće se na dimenzi-

⁶ U mističnim tumačenjima i doktrinama o reinkarnaciji, svaka faza ljudske duše povezana je sa zaboravom prethodnog bivstvovanja. U ranijim sistemima verovanja, tuga zaborava umrlih ticala se gubitka ovozemaljskih radosti i života, kasnije se veruje da se ta tuga odnosi na zaborav divota onostranog života duše koja je, reinkarnacijom, osuđena na patnje zemaljskog bivstvovanja, samim tim i na zaborav većitih istina o kojima je mogla da kontemplira pre nego što se ponovo otelotvorila.

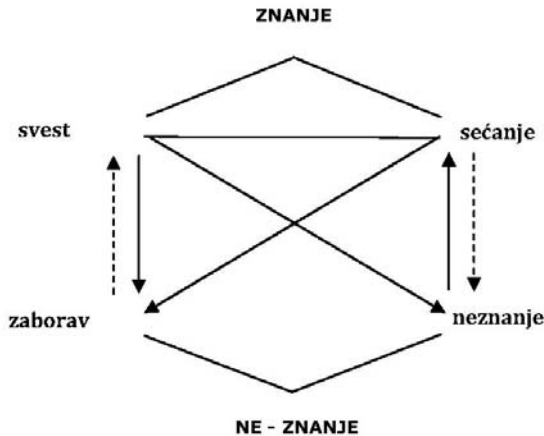
ju istorijskog i pojedinačnog ljudskog života i njegovu merljivu temporalnost.

Da bi se odredili i osmislili u istoriji, društva i pojedinci na različite načine stvaraju i koriste koncept vremena, boreći se protiv zaborava i straha od biološkog i simboličnog nestanka. Koncepti socijalno konstruisanog vremena mogu biti ciklični, linearni i liminalni (snoliki, epohalni), pri čemu će, iako naporedni i međusobno povezani, u svakom društvu preovladati jedan od njih u zavisnosti od društvene orijentacija ka prošlosti, sadašnjosti ili ka budućnosti (Rot 2000: 163). Jasno je, stoga, i zašto sećanje ima normativnu funkciju: ono daje repere društvu i uporišta identiteta unutar ciklične, linearne ili snolike temporalnosti. U tom smislu, zaborav i sećanje predstavljaju zaista važan psihološki i kognitivni par. Sada ćemo videti kako su oni uključeni u proces značajan za opstanak društva i kulture.

*

Francuski semiotičari A. J. Greimas i Žozef Kurte predložili su semantičko polje *spoznaje* (Courtés 1976: 81). Mada im nije bila primarna namera da se bave motivom zaborava već semiološkim modalitetom "znanja", opoziciju "zaborav : sećanje" smestili su unutar obuhvatnije kognitivne strukture koja razrešava njihov odnos, stvarajući nov nadređen antitetički par: "znanje : ne-znanje" (*savoir et non-savoir*)(šema 1).

Šema 1: Modalitet znanja

Posmatran na planu kulture i društvenog ponašanja, protumačiću ovaj semiotički model⁷ na sledeći način.

Svest i *sećanje* čine kategoriju *znanja* koje svojom ponovljivošću i kreativnošću obezbeđuje kontinuitet mentalnih predstava i odgovarajućih praksi doprinoseći stvaranju, održavanju i trajanju ljudske kulture.

⁷ A. J. Greimas je smatrao, s dobrim razlogom, da se njegovi semiotički modeli mogu preneti sa nivoa proučavanja jezika i teksta na šire diskurzivno polje, u oblast sociologije i društvenog ponašanja (Greimas 1989a: 543).

Svest nam priziva sećanje i poništava zaborav,⁸ omogućava znanju da se akumulira u vremenu i očuva u memoriji koja je, kako Mišel de Serto kaže, "skrivena, jer nigde nema svoje mesto, sve dok se ne pojavi 'u pravom trenutku'... supstituišući vreme za prostor" (de Certeau 1988: 82,83), dakle, za mesto u kome će moći da se iskažu i da delaju stečeno iskustvo, znanje i veštine. S druge strane opozicije, na poziciji *ne-znanja*, nalaze se *zaborav* i *neznanje*, mentalni bauci koji kidaju tananu i složenu komunikacijsku mrežu. Ali, zaborav i neznanje i sami su u opoziciji. Neznanje je praznina, kognitivno ništa (ne možemo se ni sećati nečeg što ne znamo) koje je moguće popuniti određenim sadržajem (znanjem); dok zaborav prazni aktuelno znanje, kvantitativno ga umanjuje, uništava ga, stvara "rupu u sećanju", pretvarajući ga u virtuelno znanje koje se pak, prisećanjem, može opet aktualizovati. U tom smislu zaborav možemo tretirati kao aktivan i destruktivan proces, dok je neznanje pasivno stanje, mogućnost (imantentnost postojeća u granicama svesti) koja se može promeniti i pokrenuti procesom učenja i spoznaje.

Ako ljudska kultura počiva na prenošenju stečenog znanja, ponavljanju naučenog i povećanju postojećeg znanja putem novih otkrića i saznanja, onda pamćenje i sećanje presudno utiču na taj proces. Otuda je zaborav

⁸ U jeziku to formulišemo rečima "osvesti se", "priseti se", "prisaberi se", "opomeni se", "prizovi se".

greh u mitskom sistemu, odnosno greška, nevolja i problem u svakodnevnoj komunikaciji. Koliko je to važno pokazuje nam istorija gubljenja različitih znanja i veština koje su ljudi tokom svog postojanja smišljali i otkrivali pa zaboravljali, zauvek ili privremeno. Koliko je to tačno za kulture koje poznaju pismo i različite tehnologije arhiviranja znanja koje je, pak, moguće izgubiti i uništiti, koliko je tek tačno za usmene kulture koje su, sve donedavno, činile veliku većinu ljudskih zajednica i čije je mentalno arhiviranje, održavano uz pomoć različitih mnemotehnika i prenošeno putem usmene tradicije, tako lako razoriti budući da se oslanja na krhko ljudsko pamćenje.

Sistem poremećene komunikacije: nešto bolje temperirana struktura

Semantika zaborava, tako, učestvuje u dve strukture: u komunikacijskom i kognitivnom sistemu. Postavlja se pitanje kako dovesti u vezu razmotrenu kognitivnu strukturu sa sistemom *poremećene komunikacije*. Da bih to učinila, ima dobrih razloga, najpre, da Levi-Strosovu šemu u nekim važnim elementima izmenim, dopunim i razjasnim.

Osnovni problem se javlja kod Levi-Strosove upotrebe termina *nesporazum*. Da li je taj nedostatak u komunikaciji s drugima kvantitativan – nedovoljnost, manjak reči; ili kvalitativan – pogrešno razumevanje reči?

*

Levi-Stros koristi oba pojma ne praveći razliku. U jednom trenutku kaže "manjak u komunikaciji s drugima" ("défaut de communication avec autrui"), a odmah zatim objašnjava da nesporazum čini "razumevanje nečeg drugog od onog što je neko želeo da kaže" ("le malentendu consiste à comprendre, dans ce que quelqu'un a dit, autre chose que ce qu'il a voulu dire") (Lévi-Strauss 1973: 230). Moju nedoumicu je, dodatno, izazvao i hrvatski prevod Asdivala, u kome je antinomija prevedena kao "preterivanje : pogreška" (Lévi-Strauss 1988: 180,181). Međutim, nije reč samo o lingvističkoj zbrci. Rečeno jezikom logike, suprotnost "preterivanju" ili "višku nečega" jeste "pomanjkanje" ili "manjak nečega". S druge strane, suprotnost "pogrešnom" ili "netačnom" jeste "tačno", "ispravno", a ne "preterivanje".⁹

Cela stvar je, međutim, lako razrešiva ako se vratimo osnovnom komunikacijskom nizu. Reč je o pošiljaocu i primaocu poruke. Levi-Stros je u svom objašnjenju pobrkao ove dve grupe osoba, pored toga što je pomešao kvantitativni i kvalitativni nedostatak u komu-

⁹ Zahvaljujem se prof dr. Ivanu Kovačeviću čije su mi sugestije pomogle da razjasnim semantičke i logičke nedoumice vezane za Levi-Strosovu upotrebu termina "nesporazum". Zahvaljujem se i prevodiocu gđi Tamari Valčić koja mi je pomogla da razumem nijanse u značenju francuskih termina koje Levi-Stros koristi.

nikaciji!¹⁰ Napravio je elegantnu i jednostavnu šemu, ali ipak delimično pogrešnu.

Najpre je govorio o pošiljaocu koji primaocu poruke može reći manje od potrebnog/željenog. U tom slučaju, budući da se radi o kvantitativnom manjku reči, o uskraćivanju ili nedovoljnosti informacije, ja ću tu kategoriju označiti kao *nedorečenost*. S druge strane komunikacije je primalac poruke na kome je interpretativni zadatak – da tačno ili netačno protumači reči pošiljaoca, i u tom slučaju se može javiti kvalitativna greška, tj. pogrešno razumevanje rečenog, za šta ću ostaviti pojam *nesporazum*, budući da se on tiče ravni interpretacije.

Postoji, svakako, i slučaj kvalitativne greške od strane pošiljaoca poruke kada on namerno daje pogrešnu informaciju primaocu, na primer, laže ga ili obmanjuje. *Laž* je važan kognitivni i moralni fenomen koji takođe izaziva ozbiljne nesporazume i sukobe. *Neznanje* ili ignoranciju možemo tretirati bilo kao kvalitativnu grešku u komunikaciji sa samim sobom, što za posledicu može imati sa-

¹⁰ Doduše, mogao je to lako i sam da uoči. Levi-Stros jasno kaže da je u verziji mita o Asdivalu iz 1916. godine, smrt njegovog sina Wauxa prouzrokovana zaboravnošću, ali da je smrt Wauxove žene rezultat nesporazuma s njene strane – ona nije dobro protumačila reči koje joj je Waux uputio, odnosno, "nije dobro shvatila njegovu naredbu", prejela se loja pa se raspukla i pretvorila u šareni belutak! (Levi-Strauss 1988: 178) [Lévi-Strauss 1973: 228]. Zaista je čudno da Levi-Stros nije uočio razliku, mada je i sam napisao da je reč o pogrešnoj interpretaciji od strane Wauxove žene (dakle, primaoca poruke).

moobmanu (uverenost da znamo nešto što ne znamo), bilo prema drugome u smislu nehotičnog dezinformisanja iz neznanja. Međutim, ove slučajeve kvalitativnih grešaka od strane pošiljaoca poruke Levi-Stros nije razmatrao.

Mislim da je sada jasno da sve četiri kvantitavine kategorije poremećene komunikacije – zaborav, indiskrecija, nedorečenost i nostalgija mogu, kod primaoca poruke, u procesu interpretacije proizvesti nesporezum, bez obzira da li je primalac poruke ista osoba kao i pošiljalac ili različita. Komunikaciju usmerenu ka sebi tretiraću kao "refleksivnu" radnju, a onu usmerenu ka drugome kao "tranzitivnu". Uvešću i segment kvalitativnog nedostatka/greške u komunikaciji od strane pošiljaoca, da bismo naznačili kombinacije i varijante različitih mogućnosti poremećene komunikacije. Stoga bi se mogla uspostaviti sledeća kognitivno-komunikacijska šema (tabela 2) koja bi, po mom mišljenju, preciznije odredila semantičke odnose datih pojmova.

Tabela 2: Kognitivno-komunikacijska šema poremećene komunikacije

POŠILJALAC S1			PRIMALAC S1	
REFLEKSIVNO			INTERPRETATIVNO	
Kvantitativan nedostatak		Kvalitativan nedostatak	Posledično tumačenje	
JA	JA	JA		
pomanjkanje	preterivanje	pogrešno	pogrešno	tačno
Zaborav	Nostalgija	Neznanje /Ignorancija/	Nesporazum sa sobom Samoobzaborav Samoobmana	Spoznaja Sećanje Osvešćivanje

POŠILJALAC S1			PRIMALAC S2	
TRANZITIVNO			INTERPRETATIVNO	
<u>Kvantitativan nedostatak</u>		<u>Kvalitativan nedostatak</u>	Posledično tumačenje	
DRUGI	DRUGI	DRUGI		
pomanjkanje	preterivanje	pogrešno	pogrešno	tačno
Nedorečenost /Tajnovitost/	Indiskrecija /Odavanje tajne /	Laž /Obmana /Dezinformacija/	Nesporazum s drugima Nerazumevanje Tužakanje Zabuna	Spoznaja Razumevanje Raskrinkavanje

Pitanje verodostojnosti diskursa i različitih tačaka gledišta

Pitanje *različitih tačaka gledišta* pošiljaoca i primaoca poruke ulazi u okvir problema koji se tiče nesporazuma, odnosno, mogućih konotativnih značenja, ali i problema istinitosti i verodostojnosti diskursa.

Ne bi trebalo da nas zavara privid da su učesnici komunikacijskog lanca "zatvoreni" u jednoglasnoj razmeni znanja/informacija, iako se pretpostavlja njihova makar implicitna saglasnost o tome šta je istinito ili, barem, šta ima izgled istinitog. Tu prećutnu saglasnost Gremas je označio izrazom "ugovor o istinitosti" (*veridiction contract*) koji je u osnovi individualnih i društvenih diskursa. Do tog "ugovora" u homogenim, arhaičnim zajednicama stiže se tradicijom utvrđenom istinom i normama, dok se u savremenim složenim i heterogenim društvima stiže kroz proces pregovaranja o aksiološkim i kognitivnim postulatima koji će proizvesti ono što je Gremas na-

zvaao *efekat istinitog značenja* (budući da "konačnih" istina, kako je primetio, u postindustrijskim društvima više nema) (Greimas 1989b: 657). Ipak, dok je pošiljalac odgovoran za uspeh ili neuspeh svog diskursa kojim može da manipuliše, "krajnje pitanje potvrde *istinitosti* leži na primaocu poruke i njegovom poverenju u ono što mu se govori", a što mora odgovarati njegovim očekivanjima (ibid, 657, 658). Jasno je da su mogući brojni nespোরazumi na tom putu manipulacije diskursima i njihovom verodostojnošću, proizašli bilo iz kvantitativne bilo iz kvalitativne greške.

Uzmimo kao primer kvalitativnu grešku – laž. Pošiljalac može svesno da laže primaoca koji će, pak, tu informaciju uzeti za tačnu (nesporazum) sve dok ne raskrinka pošiljaoca. Ukoliko je u prilici da reaguje, primalac poruke može pošiljaoca da optuži za namerno zavaravanje i davanje lažnih informacija. Takva komunikacija će izazvati različite nevolje, te povući za sobom i određene sankcije. Ili, recimo, slučaj indiskrecije. Reći više od dozvoljenog / poželjnog / potrebnog obično se shvata, od strane primaoca poruke, kao odavanje tajne / tužakanje / brbljivost. Mada pomenute kategorije pripadaju poremećenoj komunikaciji, nisu jednake u značenju i posledicama. Štaviše, može se javiti i treća osoba u komunikacijskom lancu koje se, recimo, tiče tajna i koja je stavila zabranu na njeno odavanje (slučaj bajke "Zmija mladoženja" koju smo gore opisali, ali i verzije mita o Asdivalu iz 1895). Konačno, vratimo se slučaju zaborava. Šta se dešava kada zaborav iz reflek-

sivne kategorije pređe u persuazivnu¹¹ i tranzitivnu, drugim rečima, kada nam se institucionalno nameće zaborav nečega i/ili nekoga? Očigledno je da u tim slučajevima pošiljalac i primalac nisu ravnopravni. Njihova komunikacija se, tada, odvija u hijerarhijskom odnosu dominacije i subordinacije, što za posledicu može imati ili prihvatanje nametnutog mišljenja ili sučeljavanje gledišta, nepoverenje pa i mogući sukob.

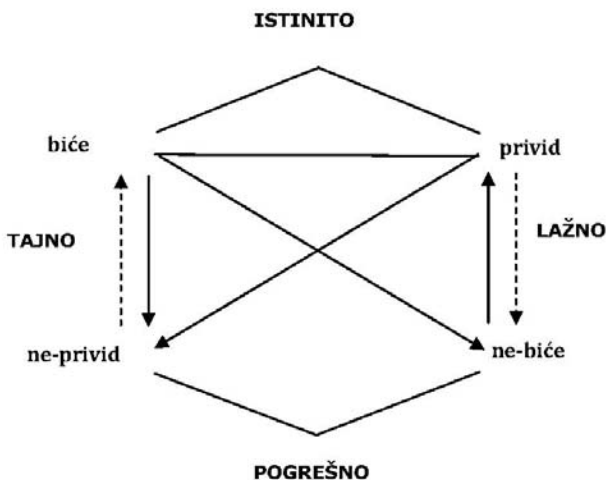
Iz ovoga jasno proizlazi da se problemi poremećene komunikacije mogu iskomplikovati različitim tačkama gledišta učesnika, hijerarhijom njihovih pozicija i odnosa, ličnim motivima i moralnim implikacijama uključenim u razmenu informacija, te pitanjem poverenja u verodostojnost iskazanog.

Postulirajući *modalitet istinitosti* (šema 2) u kome svaki diskurs može biti označen kao *istinit*, *lažan*, *pogrešan* i *tajan*, Greimas je "ugovor o istinitosti" vezao za pitanje učitavanja i interpretacije značenja na kognitivnoj dimenziji, odnosno, na učešću pošiljaoca i primaoca u komunikaciji u kojoj osu verodostojnosti čini tzv. *prepoznavanje*, odnosno, prelazak iz pogrešnog u tačno znanje, što je put čime se otklanja postojeći nesporazum u poremećenoj komunikaciji (Greimas and Courtés 1976:440-

¹¹ Pod *persuazivnom komunikacijom* podrazumeva se "emocionalna komunikacija društvenih pravila", odnosno, tip kulturne komunikacije koja ima za cilj da motivise akciju provocirajući emocije, a obično služi za prenošenje društvenih vrednosti i pravila u vidu *normi* i primera primene tih normi (Ferrara 1974: 245, 246).

441). Ako je blagovremeno, "prepoznavanje" će omogućiti da se izbegne sukob i tragičan kraj, pogotovo je to važno kao poenta u komičnim diskursima, ali to nije uvek slučaj. U mnogim narativima do prepoznavanja dolazi kasno što njihov siže pretvara u tragediju, a u priči o Asdivalu do njega uopšte ni ne dolazi, što je navelo Levi-Strosa na zaključak o dubokoj pesimističnosti tog mita.

Šema 2: Modalitet istinitosti

Problem se, međutim, uvećava u savremenim, multivokalnim društvima o kojima je Greimas imao pesimističnu viziju novih "Vavilonskih kula", budući da u njima postoji rivalitet glasova, gde se svaki od mnogobrojnih diskursa meša i bori s drugima za svoje pravo glasa, za

"svoju istinu", postajući sredstvo za "terorišuće konotacije u novonastaloj eri neverovanja" (Greimas 1989b: 656).¹² Na kraju je zaključio, s izvesnom dozom ironije, da izgleda treba invertovati dosadašnje shvatanje o odnosu diskursa i kulturnog konteksta, u smislu toga da su "kulturni konteksti ti koji su definisani konotativnom interpretacijom diskursa", a ne obrnuto (ibid, 655).

Ovo nas vodi ka razmatranju primene semantičkog polja *poremećene komunikacije i ugovora verodostojnosti* u različitim stilovima mišljenja u tranzicijskoj Srbiji, koja predstavlja tipičnu sliku multidiskurzivnog društva koje se kroz tranziciju bori za uspostavljanje novih/starih kognitivnih i aksioloških postulata.

Stilovi mišljenja i odnos prema prošlosti u tranzicijskim društvima

Izraze *stilovi mišljenja i zajednice mišljenja* prihvatila sam od Meri Dagleas (Dagleas 2001) za potrebe ovog rada,

¹² Greimas je smatrao da je u savremenim postindustrijskim društvima jaz između istinitog i sigurnog, znanja i verovaljanja očigledan, i da pošiljalac poruke ne oseća više obavezu da govori istinu već ono što ima izgled istine. Stoga je zaključio da socijalna kohezija u modernim društvima počiva na komunikaciji koja liči na folklorne priče o nadlagivanju (*conte de fripons*), gde sagovornici naizmenično varaju jedan drugog, dopuštajući da budu prevareni nakon što su i sami prevarili/slagali sagovornika (Greimas 1989b: 657, 659).

zato što mi se čine celishodnim za razmatranje načina na koji određene zajednice, sastavljene iz različitih društvenih grupa, mogu u svom javnom diskursu zastupati slična ili istovetna mišljenja. Daglasova je pojam, pak, preuzela od filozofa Ludvika Fleka koji je smatrao da stil mišljenja neke zajednice "postavlja preduslov svakoj kogniciji i određuje šta će se smatrati razumnim pitanjem i istinitim ili lažnim odgovorom. On obezbeđuje kontekst i postavlja granice svakom sudu o objektivnoj stvarnosti" (Daglas 2001:23). Budući da su u radu do sada razmatrani kognitivni problemi zaborava i sećanja, te istinitog i pogrešnog, smatrala sam zgodnim da, upravo zbog toga, obuhvatnije kategorije mišljenja nekih zajednica, širih od pojma "društvena grupa" (čije sam precizno određenje želela da izbegnem), nazovem "stilovima". Fluidnost i multidiskurzivnost različitih stilova mišljenja posebno mi se čini značajnim za zemlje u tranziciji, u koje spada i Srbija, budući da se one suočavaju s promenom socioekonomskog sistema i ideologije, boreći se da uspostave nove kulturne, vrednosne i kognitivne obrasce. Zapravo, one imaju težak zadatak da stvore novi stil mišljenja odgovarajući društvenom poretku koji nastaje kroz proces postsocijalističke transformacije. Taj proces nije jednostavan pa se u njima, kao uostalom u svakom društvu u previranju, javlja sukob različitih pogleda na svet.

Bivša socijalistička društva u tranziciji poseban problem imaju s određenjem stava prema prošlosti, odnosno s onim što će biti vredno društvenog pamćenja i predstavljati osnovu za stvaranje novog kolektivnog svetonazora. Budući da "društveno pamćenje ozakonju-

je društveni poredak" (Konerton 2002: 11), jasno je da društva u tranziciji tragaju za onim sadržajima koji će dati smisao novouspostavljenim političkim i društvenim odnosima, selektivno birajući iz prošlosti one elemente koji će podupreti novi sistem, "...jer je na pamćenju, odnosno na državi koja je vlasnica pamćenja, da stvori iluziju jedinstvene prošlosti i u njoj nađe zajedničke oslonce: da ujedini generacije, pretke i savremenike, da anticipira njihovu vrednost u novom vremenu i *da za potrebe tog novog vremena stilizuje prošlost, odnosno neku od njenih verzija*" (Đerić 2009: 67, kurziv D. A.).

Budući, dakle, da "naš doživljaj sadašnjosti u velikoj meri počiva na našem znanju o prošlosti", kako piše Pol Konerton, evo gde se javlja problem: "sadašnjost se može doživljavati na različite načine, u zavisnosti od različitih prošlosti s kojima možemo da je povežemo" (Konerton 2002: 10). Otud i teškoće tranzicijskih društava: s kojom prošlošću da se povežu? Bežeći od nedavne komunističke prošlosti i dirigovanog istorijskog pamćenja, još uvek veoma prisutnih u sećanju i iskustvu svojih građana, okretala su se različitim segmentima prošlosti u hodu kroz istoriju, počev od Drugog svetskog rata, kao prvog sigurnog vremenskog graničnika, pa idući unazad do vekovnih i milenijumskih korena. Oslonac se tražio u različitim identitetima – nacionalnom, regionalnom, evropskom, verskom, u tradicijskoj, autohtonoj ili tuđoj, seljačkoj i/ili građanskoj kulturi itd.

Srbija, poput drugih zemalja u tranziciji, traga za novim/starim identitetom, za onom "stilizovanom ver-

zijom prošlosti" koja će dati smisao događajima koji su obeležili njenu specifičnu situaciju postsocijalističke transformacije. Problem Srbije se usložnjava zbog činjenice da je "njen" dvadesetovekovni državotvorni projekat, nazvan Jugoslavija, propao početkom 90-ih godina u plamenu građanskog rata za čije "izazivanje" je, štaviše, bila optužena, što je iniciralo mnoga preispitivanja društvene i nacionalne uloge, značaja i uspešnosti u novovekovnoj istoriji. Svako ko je u poslednjih dvadesetak godina pratio u Srbiji javne diskusije i polemike na temu nacionalne prošlosti, uloge u stvaranju i raspadu Jugoslavije, te onog što je vredno društvenog pamćenja, zna da su se povremeno vodile "žestoke bitke" čiji je rezultat, još uvek, ne sasvim jasna slika o sadašnjem i budućem položaju i identitetu. Ta višeznačna i višestruka gledišta, međusobno ponekad sasvim oprečna, navela su me na pomisao o postojanju *poremećene komunikacije*. Ipak, na taj proces ne gledam s pesimizmom.

Stilovi mišljenja u sistemu *poremećene komunikacije*: slučaj Srbije

*Svako razdoblje obeleženo je sopstvenim stilom mišljenja
skrojenim prema interesima vladajuće klase.*

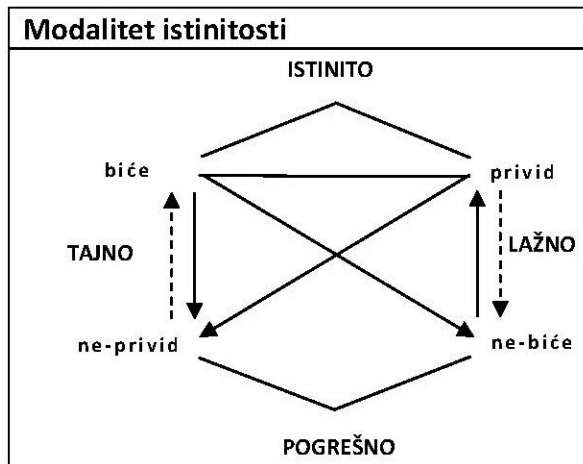
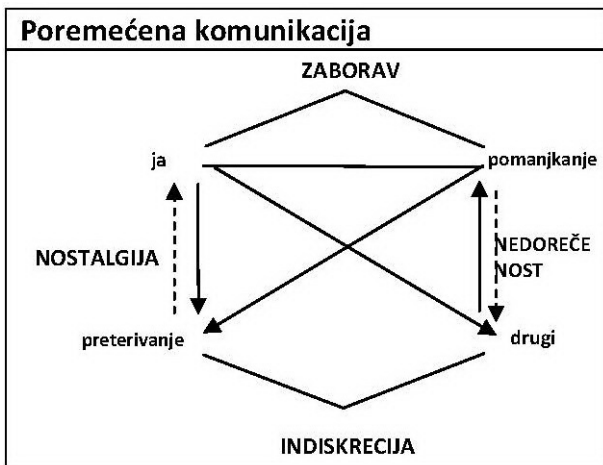
Meri Daglas (2001: 99)

Polazim od pretpostavke, dakle, da je tranzicija doba u kome dolaze do izražaja procesi preispitivanja i

prevrednovanja, u kome se ukrštaju različita mišljenja koja u nestabilno vreme mogu izazvati nesporazume i sukobe u društvu, ali koji, u krajnjoj instanci, vode ka uobličavanju stavova i formiranju stabilnijih kolektivnih ideja i predstava.

Da bih predstavila sliku *poremećene komunikacije* u Srbiji pomenuću, ilustracije radi, samo neke primere sukobljenih stilova mišljenja i odgovarajućih pozivanja na različite segmente prošlosti, bez namere da ih detaljno analiziram niti razmotrim sve moguće diskusije koje su se vodile između različitih stilova mišljenja u poslednjih dvadeset godina. Želim da pokažem način i mesto na koje se pozicioniraju u šemi "poremećene komunikacije" i "modaliteta istinitosti", tačke gledišta koje se prema njima formiraju i da sagledam šanse koje imaju da postanu deo normiranog i zvaničnog "stila mišljenja". Uzimam u obzir fluidnost koncepata i ideja, mentalnu kolebljivost, te promenljivost konteksta i interesa, posebno političkih, koje pojedine zajednice mišljenja mogu imati, stoga predloženom analizom ne zagovaram nikakav zatvoren kognitivni sklop, već samo želju da ukažem na kapacitet i sposobnost nekih stilova mišljenja da se (ne)uspešno uključe u proces izgradnje društveno-nacionalnog pamćenja i identiteta u postsocijalističkoj transformaciji.

U analizi ću ukrstiti šeme "poremećene komunikacije" i "modaliteta istinitosti" na način kongruentnosti pozicija predloženih semantema:

Najpre ću razmotriti termine na horizontalnim, anti-tetičkim osama koje su strukturalno stabilne i međusobno suprotstavljene, a predstavljaju maksimum (gornja osa) i minimum (donja osa) poželjnih crta identifikacije. Vertikalne ose ili deiksisi predstavljaju nestabilne koncepte koji teže, u načelu, da se preko procesa "prepoznavanja" smeste na jednu od kognitivnih anti-tetičkih osa, postajući tako istiniti ili pogrešni iskazi.

Pozicija "zaborava" i "istinitog". Tu se mogu smestiti sve one predstave i diskursi o istorijskim i političkim događajima koje društvo kroz *samozaborav* nastoji da potisne iz sećanja ili im revidira značaj ili, pak, one koje se društvu nameću kroz *institucionalni zaborav*. Ova dva procesa – reflektivni i tranzitivni – mogu i ne moraju biti identični u sadržaju. U slučaju samozaborava proces započinje spontano na nivou zajednice, ali krajnju reč o tome ipak daju društvene institucije koje normiraju sadržaj zapamćene/zaboravljene istorije formirajući kognitivnu mapu sećanja svojih građana.

Šta društva *sama zaboravljaju*?¹³ Odgovor na ovo zanimljivo pitanje može se potražiti u paraleli s individualnim zaboravljanjem i potiskivanjem neprijatnih, traumatičnih iskustava ili onih koji nas prikazuju u lošem svetlu. Nostalgija takođe doprinosi (samo)zaboravu, što je na primeru Asdivala sasvim jasno pokazao

¹³ Meri Daglas je uočila da su "antropolozi manje skloni tome da se upitaju zašto ljudi zaboravljaju. Po njima, osobenost koju treba objasniti jeste pamćenje" (Daglas 2001: 78).

Levi-Stros. Društva se slično ponašaju, za šta nam potvrdu može dati folklorna građa, posebno kulturnoistorijska predanja i epske pesme u kojima je vidno pomanjkanje sadržaja koji se tiču kolektivnih i nacionalnih trauma i poraza. Zapravo, postoji čitav niz tema iz nacionalne prošlosti koje se opiru folklorizaciji jer su inkompatibilne s potrebom društva da veliča svoje junake, pretke, svoju istoriju i zavičaj, i kroz to – samu naciju. Ukoliko društvo ne uspe da svoj poraz, naknadnom revizijom sećanja i njegovom narativizacijom, pretvori u pobedu, mučeništvo i žrtvu koje će slaviti i time pribaviti opravdanje za svoju zajednicu i razloge za kolektivno pamćenje (pronalaženjem krivca u tuđoj grupi i/ili nalaženjem krivca u sopstvenoj grupi, a s druge strane u veličanju heroja-mučenika, kao u slučaju srpskog epskog mita o Kosovskom boju), ono će pokušavati da potisne ta sećanja, da ih preformuliše u nacionalnu filozofiju patnje i trpljenja (oblik samoopravdanja), ili da ih iskaže u onim žanrovima koji na objektivni način stilizuju građu i omogućavaju istorijsku rekonstrukciju (mada i samu podložnu mistifikacijama). Takve slučajeve potiskivanja iz sećanja u folklornoj građi, ali i javnom diskursu, predstavljaju, na primer, Velika seoba Srba 1690. godine (v. Milošević-Đorđević 2000), katastrofalna propast Prvog srpskog ustanka 1813. godine (v. Antonijević 2007a, 2007b), velika pljačka naroda kroz nacionalizaciju, konfiskaciju i kolektivizaciju od strane komunističke vlasti (v. Antonijević 2009), ili revizija uloge i potiskivanje krivice u od-

nosu na građanski rat u Jugoslaviji 1991-1995. Ovaj poslednji primer izaziva u Srbiji i danas brojne polemike između, s jedne strane, onih koji nastoje da te događaje potisnu iz sećanja ili im revidiraju značaj, i onih, s druge strane, koji se trude da to ne zaborave i ne dozvole srpskom narodu da preispita pitanje krivice i svog udela u tim zbivanjima, smatrajući da su u posedu tačnog znanja koje ne treba dovoditi u pitanje. Oba ova stila mišljenja se, ponekad, iskazuju u ekstremnim i iritirajućim formama koje ne doprinose objektivnom tumačenju traumatičnih istorijskih događaja. Ovaj primer dobro ilustruje multidiskurzivnost i različite tačke gledišta koje postoje u društvu, pa iako se tiču sasvim nedavne prošlosti, ukazuju na teškoće da se formuliše "efekat istinitog" na nivou zvaničnog diskursa.

Drugi slučaj predstavlja *institucionalni zaborav*. Mo-to poglavlja, preuzet od Meri Daglas, nedvosmislen je u konstataciji da su vladajuće klase te koje imaju potrebne političke moći da nametnu društvu zaborav, odnosno, sećanje, kao paralelan proces, na one istorijske događaje i osobe koje njima znače ili im smetaju u okviru date ideologije, te na taj način izgrade sopstveni stil mišljenja. Pritisak institucionalnog zaborava na društvo je tim čvršće i odlučnije što je režim autoritarniji i zabrinutiji za uspeh svoje ideologije.

Sva tranzicijska društva, koja su od kraja Drugog svetskog rata do početka 90-ih godina XX veka živela u autoritarnom režimu komunizma, dobro poznaju ovaj oblik institucionalno nametnutog zaborava na prošlost

koja je prethodila socijalističkom društvenom uređenju, posebno na tradiciju građanske i buržoaske kulture, ali i mnogih elemenata i simbola nacionalne kulture i istorije koji nisu bili odgovarajući komunističkom stilu mišljenja. Osim toga, ovi režimi su moć institucionalnog zaborava vrlo dosledno sprovodili i kada su bili u pitanju njihovi ljudi – "otpadnici i grešnici".¹⁴ Potiskivanje sećanja na predkomunističku prošlost bilo je, u bivšoj Jugoslaviji, praćeno snažnim utiskivanjem sećanja na partizansku borbu i zasluge komunista i njihovih vođa i heroja u Drugom svetskom ratu i kasnijoj socijalističkoj izgradnji. S padom komunizma, vratio se istorijski bumerang – potiskivani sadržaji nacionalnog pamćenja ponovo su izbili na površinu, poneki sa onom silinom i žestinom koju imaju probuđena seća-

¹⁴ Paradigmatične primere zaboravljanja, kroz skoro doslovno brisanje iz svakog javnog pominjanja, predstavljaju sudbine nekadašnjih značajnih ličnosti Komunističke partije Jugoslavije koji su živeli u Srbiji: Milovana Đilasa-Đida, čiji je zadatak bio da se u okviru Agitpropa brine za političko činstvo i pravovernost, isključen iz KPJ 1954. godine, kasnije najpoznatiji jugoslovenski disident i kritičar komunizma, hapšen i zatvaran; Aleksandra-Leke Rankovića, šefa svih policijskih i tajnih službi, izbačenog iz partije 1966. godine pod optužbom da je prisluškivao Tita, kasnije potonuo u ćutanje i anonimnost; i Jovanke Broz, iznenada sklonjene iz javnog života krajem 70-ih godina bez poznatog razloga, držana skoro 30 godina u kućnom pritvoru bez građanskih prava koja su joj tek nedavno vraćena.

nja i emocije do tada nasilno učutkivane i gušene. "Cela Evropa je bila svedok pošasti preimenovanja ulica i trgova u bivšim zemljama socijalizma i rušenja mrskih spomenika još omraženijih vođa" (Rihtman-Auguštin 2000: 37). Zapravo, dogodio se sličan proces kao pre pedesetak godina kada su komunisti preuzeli vlast, samo ovog puta u obrnutom smeru.

"Pošast preimenovanja" u Srbiji je započela 90-ih godina, za vreme vlasti Slobodana Miloševića, i nastavila se nakon 2000. godine i demokratskih promena u zemlji. Taj proces se mahom odvijao kroz, veoma važnu, upotrebu simbola na nivou promena gradske toponomije i imena gradova, pisanja novih istorijskih i geografskih udžbenika, kroz uvođenje novih ili vraćanje starih državnih simbola i praznika i, posebno, kroz vraćanje građanskih prava i dela imovine, kao i prava na povratak i dozvole da uzmu učešće u ceremonijalnom životu zemlje potomcima prognane kraljevske kuće Karađorđevića.¹⁵ Poput drugih zemalja u tranziciji, i Srbija se

¹⁵ Imena ulica u Beogradu menjana su u poslednjih 15 godina u više navrata. Načelna politika promena ulica odnosi se na vraćanje naziva od pre 1945. godine, kako mi je u usmenom saopštenju rekao prof. dr Ivan Kovačević, predsednik Komisije za imenovanje ulica u periodu 1997-2000, kao što je to u intervjuu potvrdio i sadašnji predsednik Komisije Branko Belić. Dostupno na : www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2006&mm=11&dd=30&nav_category=12&nav_id=221921

O analizi sadržaja udžbenika iz istorije u Srbiji, Hrvatskoj i BiH tokom i nakon građanskog rata u Jugoslaviji, i kompa-

okrenula svojoj nacionalnoj prošlosti do 1945. godine. Međutim, za razliku od komunističkog režima, današnja demokratska vlast pokazuje toleranciju spram nekih sadržaja iz komunističkog perioda i Titove Jugoslavije, ali ih gura na margine sećanja i javnog pominjanja.

Ovakva politika uglavnom ne izaziva nesporazum kod svojih građana budući da, nakon propasti komunističke ideologije, postoji društveni konsenzus o vraćanju u život elemenata i simbola predkomunističke prošlosti. Ponekad se dogode nesporazumi s onim grupama građana kojima je i dalje bliska komunistička ideologija i sećanje na socijalistički sistem, pa se nađu ljuti i uvređeni kada se, na primer, preimenuju ulice nazvane po nekadašnjim herojima NOB-a ili kada se nekim činom ukida sećanje na važne događaje partizanske anti-fašističke borbe i Titove Jugoslavije.¹⁶

rativnoj analizi istorijskih udžbenika u postsocijalističkom periodu u zemljama Jugoistočne Evrope, na čemu je radila posebna grupa istoričara iz nekoliko zemalja, videti tekst istoričarke dr Dubravke Stojanović "Konstrukcija prošlosti – slučaj srpskih udžbenika iz istorije" na <http://www.cpi.hr/download/links/hr/7008.pdf>, i intervju s istom autorkom "Širom otvorene oči", *Vreme* 779, decembar 2005, na www.vreme.com/cms/view.php?id=436266.

¹⁶ Velike polemike su se, npr. vodile oko ukidanja imena Bulevara AVNOJ-a na Novom Beogradu i preimenovanja u Bulevar dr Zorana Đinđića (ubijenog prvog demokratskog premijera u Srbiji). S druge strane, vlasti u Srbiji je dugo trebalo, nakon nestanka Jugoslavije, da ukine praznik 29. novembar – dan kada je

Jasno je da će na kraju tog procesa prevrednovanja pobediti stil mišljenja onih koji već jesu ili će u budućnosti predstavljati vladajuću klasu, kako je to s tačnim uvidom napisala Meri Daglas, i uz pomoć te pozicije normirati sadržaj društvenog pamćenja i zaborava, odnosno, omogućiti "prepoznavanje" preovlađujuće istine, ili bolje, "efekta istinitog" – kako bi Greimas rekao. Cilj prerade istorije nije da se dođe do "savršeno poravnate optike. Ogledalo, a to je istorija, iskrivljuje koliko je iskrivljavalo i pre. Cilj prerade je da se iskrivljenja prilagode raspoloženju sadašnjeg vremena" (Daglas 2001: 77). U meri u kojoj to bude odgovaralo sadašnjem – tranzicijskom i budućem – posttranzicijskom vremenu, formiraće se *istina* kroz prepoznavanje onih segmenata kolektivne prošlosti koji se budu uklapali u željenu sliku društva.

"stvorena" socijalistička Jugoslavija na zasedanju AVNOJ-a u Jajcu 1943. Ukidanje imena ulica i trgova po Maršalu Titu uglavnom je sprovedeno bez većeg gundanja, ali je ostala činjenica da postoji nekoliko hiljada ulica koje još uvek nose njegovo ime. Zanimljiv je čudan kompromis napravljen u Beogradu 1991. godine nakon ukidanja imena *Ulica maršala Tita* jednoj od centralnih gradskih arterija. Pređašnje ime je nosila po kralju Milanu (Obrenoviću) i iz nekih razloga tadašnjoj vlasti se nije svidelo vraćanje imena ovog kralja, pa je ulici dat novi naziv, ideološki neutralan – *Srpskih vladara*. To je izazvalo polemike i negodovanja onih koji su se zalagali za dosledno vraćanje naziva od pre 1945. godine. Tek 1997. godine gradska demokratska vlast vraća ulici njen stari naziv – *Ulica kralja Milana*.

Pozicija "indiskrecije" i "pogrešnog". Nesumnjivo je da se različiti oblici indiskrecije – odavanje tajni, potkazivanje, cinkarenje, tužakanje, preterana radoznalost ili brbljivost – smatraju pogrešnim i nepriličnim vidom društvenog ponašanja koje, po pravilu, izaziva nesporazume i povlači za sobom različite negativne reakcije – negodovanje, ljutnju, optužbe, kazne, potonuće u društveni zaborav i sl.

Na ovu poziciju se mogu smestiti one formalne i neformalne zajednice mišljenja čije se javno delovanje doživljava kao neko od gorepomenutih oblika preterivanja u komunikaciji s drugima a na štetu, stvarnu ili umišljenu, svog društva.

U slučaju tranzicije, ukoliko su ti "drugi" stranci od čijeg mišljenja i suda zavisi procena reformskog puta Srbije i s tim povezano finansiranje i drugi oblici pomoći i podrške, onda se pisanje kritički intoniranih izveštaja "tamo gde treba" (Vašington, Brisel) od strane nekolicine NVO u Srbiji, doživljava od dela javnosti kao "tužakanje", "opanjkanje" sopstvenog naroda i "potkazivački rad" za "neprijateljski nastrojene" inostrane organizacije. U najmanju ruku, njihovi javni nastupi se doživljavaju kao agresivno nametanje svog mišljenja uprkos većinskom mnjenju i raspoloženju. Ako se fokusiramo na pitanje odnosa prema prošlosti ovih zajednica mišljenja, jasno je da je reč o sasvim skoroj prošlosti – počev od građanskog rata u bivšoj Jugoslaviji, preko doba Slobodana Miloševića i bujanja nacionalističkih i radikalnih ideologija, pa do sadašnjeg vre-

mena u kome se negativno apostrofiraju delovi vlasti, stranke, institucije i pojedinci koji se "ne ponašaju kako treba" po sudu pripadnika ovih "indiskretnih" zajednica mišljenja.

Bez obzira što oni tvrde da to rade s namerom da "isprave nepravde", otrgnu od zaborava zločine počinjene u ime Srbije tokom građanskog rata 90-ih godina, ukažu na osobe čije je delovanje i pisanje, po njihovom mišljenju, nacionalističko pa stoga nepoželjno ili pak da ukažu na one institucije koje još uvek nisu započele poželjne reforme, način i sadržaj njihovog obraćanja domaćoj i stranoj javnosti mnoge iritira, ne nailazeći na veću podršku i razumevanje ni od zvaničnih institucija. Posledice ovakvih akcija za pripadnike "indiskretnih" zajednica mišljenja znaju da budu više nego neprijatne – deo javnosti im odgovara agresivnim i uvredljivim rečima, pretnjama, pa čak i fizičkim napadima.

Poslednja žestoka polemika koja se oko tih izveštaja vodila u Srbiji dogodila se na jesen 2008. godine nakon objavljivanja izveštaja Helsinškog odbora za ljudska prava za 2007. godinu pod nazivom "Samoizolacija: realnost i cilj", objavljene u maju 2008.¹⁷ Glavne kritike i

¹⁷ Razloge za kritike i napade na predsednicu Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji zbog izveštaja za 2007. godinu, kao i argumente za odbranu Helsinškog odbora i njegovog rada, pogledati: <http://www.helsinki.org.yu/serbian/hajka.html>; http://www.danas.rs/vesti/politika/organizovana_hajka_stizu_i_pretnje.56.html?news_id=140477; <http://www.nin.co.rs/pages/article.php?id=40353>; <http://www.glasjav->

optužbe na račun predsednice Helsinškog odbora S. Biserko odnose se na to što su u izveštaju objavljena imena šezdesetak univerzitetskih profesora, pisaca i novinara koji su, prema tom izveštaju, "desničari i stvaraju antizapadni, antievropski duh i potpiruju nacionalističke ideje među mladima u Srbiji" (*Glas javnosti* 21. 09. 2008),¹⁸ a što su prozvani shvatili kao potkazivanje njihovog rada i "odstrel" na njihovo pravo da misle kako misle, opominjući javnost da ih takvo delovanje predsednice Helsinškog odbora neodoljivo podseća na komunističku praksu "kažnjavanja za verbalni delikt". "Svi naši izveštaji u poslednjih osam, devet godina su slični ovom i na isti način su fokusirani na ličnosti i institucije sa idejom da se prikaže politički kontekst koji onemogućava napredak Srbije... Mi smo u izveštaju detektovali taj antievropski trend" – objašnjava predsednica Helsinškog odbora, navodeći da joj zbog toga stižu uvrede i pretnje pojedinaca i desničarskih grupa, kao i to da je protiv nje organizovana medijska hajka (*Danas* 25.09.2008).

Strukturalna pozicija indiskretnih stilova mišljenja, na suprotnoj strani od istinitog, pokazuje da je njihovo nastojanje da nametnu svoje mišljenje i pobegnu od

nosti.rs/clanak/drustvo/glas-javnosti-21-09-2008/cisce nje-univerziteta; <http://www.novosti.rs/code/navigate.php?Id=4&status=jedna&vest=129259&datum=2008-09-26>

¹⁸ Spisak "nepodobnih" intelektualaca, po sudu predsednice Helsinškog odbora, pogledati u tekstu S. Antonića "Čišćenje Univerziteta", dostupno na: <http://www.glas-javnosti.rs/clanak/drustvo/glas-javnosti-21-09-2008/ciscenje-univerziteta>

društvenog zaborava relativno veliko, a mogući uticaj na javnost najmanje uspješan, budući da se donja antiteitička osa smatra u strukturalnom smislu "ispražnjena" – kao dvostruka negacija gornjih pozitivnih sema. Reč je, dakle, o *indiskretnim stilovima mišljenja* koji imaju minimum poželjnih crta identifikacije zbog čega se smatraju *pogrešnim*. Iako se radi o grupama relativno marginalnog uticaja na opšta društvena zbivanja, nesporazumi i odijumi koji u javnosti izazivaju nisu mali.

Pozicija "nostalgije" i "tajne". Na ovoj poziciji pomenula bih one narative i diskurse koji se skupno nazivaju *jugonostalgija* koja, pak, "označava društveni fenomen u zemljama nastalim raspadom bivše Jugoslavije, te sociološki pojam novijeg datuma. Označava prvenstveno stav koji idealizuje ukupnu ekonomsku, kulturnu i sigurnosnu situaciju u socijalističkoj Jugoslaviji u vremenu od 1945 do 1991. Jugonostalgija je uglavnom ograničena na pojedince ili manje grupe koji su proveli najveći deo svog života u SFRJ, te ga kao takvog smatraju pozitivnim i sretnim u odnosu na vreme rata i ekonomske nesigurnosti, koje je došlo posle 1991. godine."¹⁹

Taj stil mišljenja postoji kod prilično raznorodnih grupa u različitoj meri, intenzitetu i značenju. S jedne strane, tu spadaju svi oni koji se smatraju egzistencijalnim gubitnicima zbog raspada bivše zajedničke države ili na neki drugi način žale zbog "izbrisane životne isto-

¹⁹ Izvor: <http://bs.wikipedia.org/wiki/Jugonostalgija>.

rije". Potom, ima onih koji su još uvek vezani za uspomenu na Tita, komunističku ideologiju i socijalizam, pa im se iz perspektive tranzicije život u bivšoj SFRJ čini kao "najsrećnije doba" i "najpravednije" društveno uređenje, žaleći za propašaću svoje ideologije. Jugonostalgично se, povremeno, osećaju i neki sredovečni građani koji, naprosto, žale za svojom mladošću, uvek lepe iz kasnije životne perspektive, a kako su je proveli u bivšoj Jugoslaviji oni je, s pravom ili ne, sagledavaju u pozitivnom svetlu. Najposle, ima onih koji su vezani za različite oblike jugoslovenske popularne kulture i dokolice (muzika, filmovi, TV serije, koncerti i festivali, književna produkcija, letovanja, slobodna putovanja itd.) koji su im ostali u lepom sećanju i žale za gubitkom izvesnih sociokulturnih vrednosti i iskustava iz zajedničke domovine.

Neki od pripadnika ove zajednice mišljenja povezuju se na različitim neformalnim nivoima, kroz kulturnu i umetničku saradnju – npr. Leksikon Yu mitologije²⁰, kroz neformalno obeležavanje značajnih datuma iz Titove Jugoslavije, posete Titovoj kući u Kumrovcu (Hrvatska) i Kući cveća u Beogradu gde se nalazi Titov grob, kroz učestvovanje u "virtuelnoj Jugoslaviji" na Internet sajtovima²¹ itd.

To, očigledno, nisu zaboravljeni sadržaji, ali gube značaj i moć u formiranju kolektivnih predstava u dana-

²⁰ Pogledati sajt: www.leksikon-yu-mitologije.net

²¹ Videti npr. sajtove: www.miniyu.org.yu/; www.slobodna.jugoslavija.com/.

šnjoj Srbiji. Oni nemaju većeg uticaja u javnom životu, mada se na njihov diskurs gleda s izvesnom dozom tolerancije. Nesporazumi koje ovakav stil mišljenja može da izazove odnose se na one grupe ili osobe koje s naglašenim negativnim emocijama sagledavaju život u bivšoj Jugoslaviji i koji zbog toga nemaju razumevanje za "jugonostalgicare", ili ne žele više da se sećaju Jugoslavije i smeta im svako suvišno podsećanje na tu nestalu zemlju.

Poziciji *tajne* u "modalitetu istinitosti" odgovara diskurs *nostalgije*. To je nestabilna pozicija jer je strukturalno smeštena na osi deiksisa, što znači da lavira između stabilnih koncepata "istinitog" i "pogrešnog". To je, takođe, sudbina "svrgnutih" ideologija, prevaziđenih koncepata i ukinutih simbola koji svoj život nastavljaju kao skrivene, skrajnute i potisnute ideje.

Sudbina ovog stila mišljenja je najverovatnije da potone u zaborav sa biološkim nestankom jugonostalgičara, opstajući u sećanjima i narativima potomaka kao neka vrsta mentalnog muzeja, ili kroz fizičke predmete u istorijskim i etnografskim muzejima, filmovima u kinotekama i na DVD-iju, pesmama na pločama i CD-ovima itd. Moguć je, međutim, i njegov subverzivni uticaj na već normirane kolektivne predstave, krčeći sebi put da u budućnosti progura neke od svojih sadržaja kao vrednosti kojih se nećemo odricati ili stideti samo zato što nose prefiks "jugo". "Naša nostalgija je neformalan način da komentarišemo i damo smisao istoriji, otkrivajući svoje želje za društvenom promenom" (Shircliffe 2001: 62).

Pozicija "nedorečenosti" i "lažnog". Mnogo je primera koji bi se mogli navesti za oblik nejasnog i nedorečenog u javnoj komunikaciji, što ostavlja prostora raznim "dopisivanjima", pogrešnim tumačenjima, te otuda – nesporazumima u društvu. Nije retkost da se nedorečeni iskaz smatra lažnim, odnosno takvim kojim se iz nekog razloga namerno prikriva istina. Politički akteri, skloni manipulacijama, često koriste nedorečenost kao strategiju za izbegavanje izravnih i iskrenih odgovora ("ne znam", "nisam bio obavešten", "ne bih o tome" i sl.). Javni nedorečeni diskursi mogu imati ozbiljne negativne posledice po društvo, stvarajući sumnju, zabunu, osećaj prevare i obmane kod građanstva, ali i podlogu za bujanje političkih mitova i glasina. Ovo je čest slučaj kada se smenjuju vlasti i sistemi, kada se nešto želi proglasiti državnom tajnom ili na neki drugi način prikriti istina, pa ih možemo naći u bezmalo svim društvima. Ja sam za ilustraciju odabrala jedan primer nedorečenog i namernog skrivanja istine u obračunu ideologija, što je stvorilo u Srbiji veliku socijalnu laž koja do danas, uporno, opstaje, a izaziva nesporazume i sukobe u delu javnosti.

Naime, sadašnja Vlada Srbije je oformila Državnu komisiju sa zadatkom da utvrdi istinu o smrtnim kaznama izvršenim bez sudske presude u periodu od 1944. do 1946. godine. Najvažnije među njima jeste rasvetljavanje okolnosti pod kojima je izvršena smrtna kazna nad četničkim vođom i vrhovnim komandantom Jugoslovenske vojske u otadžbini, Dragoljubom Dražom Mihailovićem i potraga za njegovim grobom i zemnim ostaci-

ma.²² Kao "narodnog neprijatelja" komunistička vlast ga je streljala tajno, noću, 17. jula 1946. a da ni posle 63 godine javnost nije saznala gde je obavljena egzekucija i gde se nalazi njegov grob.

U arhivama je pronađeno, sada, 95% dokumenata koji otkrivaju strašnu istinu o tim egzekucijama, ali još uvek nisu nađena ona koja se tiču Draže Mihailovića, što kod istražitelja vladine Komisije stvara uverenje da je upravo njegov grob predstavljao za komuniste najveću tajnu koja se morala po svaku cenu sakriti. Egzekutori danas nisu više među živima, a "srpskoj javnosti su ostali dužni objašnjenje zašto je to bila najčuvanija državna tajna... Kao što to uvek biva, u nedostatku zvaničnih verzija, o toj smrti i mestu sahrane raspredaju se mnoge, gotovo fantastične priče, a 'poverljive' informacije se prenose od čoveka do čoveka" (*Politika on-line*, 24. 03. 2009).

²² O potrazi za grobom Draže Mihailovića i različitim reakcijama videti na primer na: <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Streljanje-Draze-vishe-nije-drzavna-tajna.lt.html>; <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Tajna-groba-Draze-Mihailovica.lt.html>; <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Tajne-sluzbe-ne-znaju-gde-je-Drazin-grob.sr.html>; <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/SUBNOR-protiv-rehabilitacije-Draze-Mihailovica.lt.html>; <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Za-i-protiv-istine-o-Drazi.lt.html>; <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Homen-Tuzilashtvo-datrazi-Drazin-grob.lt.html>; <http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2009&mm=07&dd=18&navcategory=12&navid=371907>

Demokratska vlast Srbije je, formiranjem ove Komisije, izašla u susret brojnim zahtevima učesnika i simpatizera četničkog pokreta i njihovih potomaka u Srbiji i dijaspori, kao i porodicama onih koji su stradali u komunističkoj čistki u prvim poratnim godinama, da njihovi postradali rođaci dobiju pravo na rehabilitaciju a oni sami, konačno – pravo na istinu. S druge strane, ova potraga je izazvala burna negodovanja određenih grupa građana koje takav čin smatraju neopravdanim i uvredljivim za sve one koji su se, kao Titovi partizani, borili protiv četnika ili bili njihove žrtve u II. sv. ratu. Oglasili su se i oni koji smatraju da ove i slične nedorečene teme iz prošlosti predstavljaju nepotrebno opterećenje za "sadašnjost i budućnost naroda i države". Ovim grupacijama građana, kao svojevrsnoj zajednici mišljenja, izgleda da ne smeta laž i nepravda učinjena žrtvama i njihovim porodicama, možda u strahu da se time ne otkriju još gore istine i ne pokrene nova lavina optužbi koja bi mogla da destabilizuje društvo. Međutim, zahtev potomaka porodica stradalih u komunističkim čistkama jednako je opravdan kao zahtev za svim drugim istinama kada su u pitanju masovni zločini počinjeni u ime neke ideologije.

Mutna i nedorečena prošlost predstavlja, tako, nešto što bi jedni po svaku cenu da zaborave, a drugi da je rasvetle i dođu do istine. Možda bi, za kraj, komentar jednog člana Komisije mogao da se navede kao ilustracija smisla koju ima pokušaj da se laž i tajna dokinu: "Cilj nam je da se razjasne nejasnoće, bez namere da

bilo koga optužujemo ili diskvalifikujemo, ili da ostrašćenost bilo koje vrste prevagne nad istorijskom istinom, kako bi takvo razmišljanje bilo pretočeno u bolju budućnost našeg potomstva, bez starih neraščišćenih računa" (*Politika on-line*, 24.03.2009).²³

Strukturalna pozicija *nedorečenog* i *lažnog* nalazi se na deiksisu što ovu poziciju čini nestabilnom, pritom semantički krajnje negativno obeleženom, težići tome da se nedorečeni iskaz ili događaj dorekne, tajna otkrije, laž raskrinka, sumnje i nejasnoće otklone kako bi situacija mogla da postane kognitivno i aksiološki stabilna – istinita ili pogrešna.

Završni osvrt

Pošla sam od Levi-Strosovog *semantičkog polja zaborava* da bih koncipirala svoje polje *poremećene komunikacije*. Ukrstivši ga sa Gremasovim *modalitetom istinitosti*, nastojala sam da pokažem, na odabranim primerima stilova mišljenja, kako se ponašaju fenomenične poremećene komunikacije u tranzicijskom društvu, kako utiču na formiranje društvenog identiteta, pamćenja i zaborava, te kakve mogu biti posledice po društvo usled nesporazuma nastalih zbog poremećene komunikacije. Društvo se od nesporazuma brani na više

²³ Dostupno na: <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Za-i-protiv-istine-o-Drazi.lt.html>

mogućih načina, tako što sukobljene stilove mišljenja neutrališe dajući jednom od njih prednost i normirajući ga u zvanični diskurs, ili ih gura u zaborav i na margine društvenog života kao pogrešnih i prevaziđenih oblika mišljenja i ponašanja, ili, pak, negira i ignoriše njihovo postojanje "gurajući glavu u pesak". Najgora varijanta je, svakako, da se društvo "ukoči" na nivou hroničnih nesporazuma koje ne uspeva da razreši, baš kao što se Asdival doslovno skamenio u jednoj od cimšijanskih verzija.

Literatura:

- Antonijević, Dragana. 1991. *Značenje srpskih bajki*. Beograd: Etnografski institut SANU, Posebna izdanja knj. 33.
- Antonijević, Dragana. 2007a. *Karađorđe i Miloš: Između istorije i predanja*, Beograd: Srpski genealoški centar, Etnološka biblioteka, knj. 32.
- Antonijević, Dragana. 2007b. *Karađorđe i Miloš: Mit i politika*. Beograd: Srpski genealoški centar, Etnološka biblioteka, knj. 33.
- Antonijević Dragana. 2009. Okviri proučavanja ličnih i porodičnih priča o materijalnom gubitku i porazu. *Etnoantropološki problemi n. s. 4 (1) : 13-35.*
- de Certeau, Michel. 1984. *The Practice of Everyday Life*. University of California Press.

- Courtés, Joseph. 1976. *Introduction à la sémiotique narrative et discursive*. Paris: Hachette.
- Daglas, Meri. 2001. *Kako institucije misle*. Beograd: Samizdat B92.
- Đerić, Gordana. 2009. Društveno pamćenje i primenjena kritika: O pretvaranju poezije u ideološku batinu. *Etnoantropološki problemi*, n. s. 4 (1) : 63-85.
- Ferrara, Fernando. 1974. Theory and Model for the Structural Analysis of Fiction. *New Literary History, Changing Views of Character*, 5 (2): 245-268.
- Greimas, A. J. 1989a. On Meaning. *New Literary History, Greimassian Semiotics*, 20 (3): 539-550.
- Greimas, A. J. 1989b. The Veridiction Contract. *New Literary History, Greimassian Semiotics* 20 (3): 651-660.
- Greimas, A. J. and J. Courtés. 1976. The Cognitive Dimension of Narrative Discourse. *New Literary History, Thinking in the Arts, Sciences, and Literature*, 7 (3) : 433-447.
- Konerton, Pol. 2002. *Kako društva pamte*. Beograd: Samizdat B 92.
- Lévi-Strauss, Claude. 1973. *Anthropologie structurale deux*. Paris: Plon.
- Lévi-Strauss, Claude. 1983. *Le regard éloigné*. Paris: Plon.
- Lévi-Strauss, Claude. 1988. *Strukturalna antropologija 2*. Zagreb: Školska knjiga.
- Milošević-Đorđević, Nada. 2000. Seoba i srpska kulturnoistorijska predanja. *Od bajke do izreke*. Beograd:

- Društvo za srpski jezik i književnost, biblioteka "Književnost i jezik" knj. 7, 140-150.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 2000. *Ulice moga grada*. Beograd: XX vek.
- Rot, Klaus. 2000. *Slike u glavama*. Beograd: XX vek.
- Shircliffe, Barbara. 2001. "We Got the Best of that World". A Case for the Study of Nostalgia in the Oral History of School Segregation. *Oral History Review*, 28 (2): 59-84.
- Vernant, Jean-Pierre. 1982. *Mythe et pensée chez les Grecs*, I. Paris: PCM.

Dragana Antonijević

A PROPOS DU CONCEPT DE MOTIF DE L'OUBLI DE LÉVI-STRAUSS

La structure de la communication perturbée et styles de pensée dans la Serbie en transition

Le point de départ du présent travail est le concept sémantique de Lévi-Strauss que constituent l'oubli, le malentendu, l'indiscrétion et la nostalgie. En analysant les mythes indiens et grecs, Lévi-Strauss est amené à la conclusion que le "champ sémantique de l'oubli" est chargé de significations importantes qui, avant tout, se rapportent à l'établissement de certaines règles et rituels, ou autrement dit, à l'introduction de la culture dans la nature des processus cognitifs et sociaux.

Après l'introduction de concept de *communication perturbée* et d'un certain nombre de corrections dans le concept de Lévi-Strauss, l'on part dans ce travail de l'hypothèse

que la période de la *transition* représente un temps instable, temps de crise, dans lequel la société discute sur les significations, dans lequel rivalisent et s'imposent différents *styles de pensée* (notion de Mary Douglas), incarnés par les groupes de différents pouvoirs et influences sur les processus sociaux, politiques et idéologiques actuels. Le champ de communication de ces styles de pensée peut être considéré comme un champ de "communication perturbée" qui, en dernière analyse, a une fonction normative : d'introduire et d'établir des normes pour certaines attitudes, opinions et connaissances et cela à travers des récits et des rituels appropriés qui vont symboliser la communauté de l'ordre établi au moment de sa stabilisation socio-historique supposée. Enfin, par la convergence de deux modèles – celui de Lévi-Strauss et de la structure de la *modalité véridictoire* de Greimas, des hypothèses sont émises sur les chances des exemples paradigmatiques des formes de pensée dans la Serbie en transition d'imposer leur point de vue, quelles que soient leur retentissement et leur visibilité dans l'espace public. Dans le sens mythique, le succès ou l'échec de leurs efforts semble toutefois déjà assuré à l'avance, étant donné que, d'après les lois immanentes à ces structures, ces formes de pensée se rangent *à priori* dans des catégories (im)puissantes et (non)influentes en tant que communautés de pensée.

Mots-clés: le concept de l'oubli de Lévi-Strauss, la communication perturbée, styles et communautés de pensée, modalité véridictoire, transition, fonction socio-normative de la sémantique de l'oubli.

Dragana Antonijević

IN REGARD TO LEVI-STRAUSS'S "MOTIVE OF OBLIVION"

*Structure of Disturbed Communication and Styles of Thoughts
in Transitory Serbia*

This paper starts with Levi-Strauss's semantic concept that consists of oblivion, misunderstanding, indiscretion and nostalgia. Through his analysis of North American and Greek myths, Levi-Strauss concluded that "semantic field of oblivion" has an important meaning especially in the construction of particular rules and rituals; or, in other words, it has an important part in the introduction of culture to the nature of cognitive and social processes.

After the introduction of concept *Structure of disturbed communication* and some corrections to the Levi-Strauss's concept, I start with the proposition that the period of *transition* represents unstable and 'slippery' time in which society negotiates different meanings. That is the time when different *styles of thoughts*, represented by different and powerful groups that have an impact on current social, political and ideological processes, compete with each other fighting for supremacy. Their field of communication can be seen as a field of "disturbed communication", which in the final instance has a normative function: to reinforce and regulate certain attitudes, ideas and knowledge. This is achieved through the narratives which symbolise a community of newly established order in the moment of its supposed socio-historical stabilisation.

Finally, combining two different theoretical models – Levi-Strauss's one described above with Greimas's ideas about structures of *modes of veridiction*, this paper predicts chan-

ces of particular paradigmatic forms of thought in transitory Serbia to become dominant modes of thought, despite of their current low visibility in the public sphere. In mythical terms, it seems though that their domineering efforts are predetermined to success or fail, since they position themselves according to the laws immanent to these structures themselves, which on their part *a priori* position these structures as powerful or powerless, influential or non-influential communities of thought.

Key words: Levi-Strauss's "motive of oblivion", structure of disturbed communication, styles and communities of thoughts, modes of veridiction, transition, socio-normative function of the semantics of the oblivion.

Sadržaj

Reč urednice	5
Ivan Kovačević	8
Modernizam i strukturalizam	
<i>Srpska etnologija/antropologija u poslednjoj četvrtini dvadesetog veka</i>	
Modernisme et structuralisme	
<i>Ethnologie/anthropologie serbe dans le dernier quart du vingtième siècle</i>	
Modernism and structuralism	
<i>Serbian ethnology/anthropology in the last twenty five years of the twentieth century</i>	
Miloš Milenković	32
Eh, da je Derida propustio taj let...	
<i>O procenjivanju "dometa" tzv. "američke antropologije" iz Beogradske strukturalno-semiološke škole antropologije folklor</i>	
Eh, si Derrida avait manqué ce vol ...	
<i>Sur l'évaluation des "performances" de la prétendue "anthropologie américaine" vu de la perspective de l'Ecole de Belgrade structural-sémiologique de l'anthropologie du folklore</i>	
If only Derrida missed that flight...	
<i>About the assessment of the "academic achievements" of the so-called "American Anthropology" by Belgrade Structural-semiotic School of Folklore</i>	

Gordana Gorunović	58
<i>Gerc vs. Levi-Stros: latentne strukturalne pretpostavke u Gercovom kulturalizmu?</i>	
<i>Geertz vs. Lévi-Strauss: des hypothèses structurales sous-jacentes dans le culturalisme de Geertz?</i>	
<i>Geertz vs. Levi-Strauss: Latent structural dispositions in Geertz 'theory of culture'?</i>	
Ivan Vuković	96
Transcendentalni idealizam i strukturalizam	
<i>L'idéalisme transcendantal et le structuralisme</i>	
<i>Transcendental idealism and structuralism</i>	
Ljiljana Gavrilović	108
Levi-Stros : UNESCO = antropologija : politika	
<i>Lévi-Strauss : UNESCO = anthropologie : politique</i>	
<i>Levi-Strauss : UNESCO = anthropology : politics</i>	
Vlado Kotnik	136
Lévi-Strauss and the Opera	
<i>Lévi-Strauss et l' Opéra</i>	
<i>Levi-Stros i opera</i>	

Senka Kovač	172
Klod Levi-Stros: maska i mit	
Claude Lévi-Strauss: le masque et le mythe	
Claude Levi-Strauss: Mask and Myth	
Aleksandar Palavestra	196
Strukturalizam u arheologiji	
Structuralisme en archeologie	
Structuralism in Archaeology	
Ines Prica	216
"Pobuna označitelja": suvremena radijacija pojma <i>bricolage</i>	
"Rebellion du signifiant": le rayonnement contemporain du concept de <i>bricolage</i>	
"Rebellion of the signifier": Contemporary effects of the concept <i>bricolage</i>	
Dragana Antonijević	246
Povodom Levi-Strosovog koncepta "motiva zaborava".	
<i>Struktura poremećene komunikacije i stilovi mišljenja u tranzicijskoj Srbiji</i>	
A propos du concept de motif de l'oubli de Lévi-Strauss	
<i>La structure de la communication perturbée et styles de pensée dans la Serbie en transition</i>	
In regard to Levi-Strauss's "motive of oblivion"	
<i>Structure of disturbed communication and styles of thoughts in transitory Serbia</i>	

Danijel Sinani	296
Strukturalizam u proučavanju narodne religije u Srbiji	
Structuralisme dans l'étude de la religion populaire en Serbie	
Structuralist inspired research of folk religion in Serbia	
Bojan Žikić	326
Za šta su dobri žanrovi?	
<i>Deljenje, razgraničavanje i razvrstavanje u strukturalnoj i kognitivnoj antropologiji na primeru muzičke kulture</i>	
A quoi servent les genres?	
<i>Partage, délimitation et classification dans l'anthropologie structurale et cognitive, sur l'exemple de la culture musicale</i>	
What are genres good for?	
<i>Divisions, demarcations and classifications in structural and cognitive anthropology, on the example of music culture</i>	

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39:929 Леви-Строс К.(082)
39:165.75"20"(082)

STRUKTURALNA antropologija danas : tematski zbornik u čast Kloda Levi-Strosa / uredila Dragana Antonijević. - Beograd : Srpski genealoški centar : Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, 2009 (Beograd : Srpski genealoški centar). - 366 str. : tabele, graf. prikazi ; 17 cm. - (Etnološka biblioteka / [Srpski genealoški centar] ; #knj. #40)

"Tematski zbornik 'Strukturalna antropologija danas' nastao je kao rezultat dodatnog teorijskog i metodološkog promišljanja analitičkog produbljivanja onih ideja, stavova i koncepata koji su se mogli čuti u usmeno izloženim referatima na međunarodnom naučnom skupu 'Strukturalna antropologija danas : u čast Kloda Levi-Strosa', održanom u novembru 2008. godine, povodom stogodišnjice rođenja ovog velikog naučnika i mislioca XX veka." --> str. 5. - Radovi na srp. i engl. jeziku. - Tiraž 500. - Str. 5-6: Reč urednice / Dragana Antonijević. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz većinu radova. - Rezimei na franc., engl. i srp. jeziku.

ISBN 978-86-83679-57-7 (SGC)

1. Антонијевић, Драгана [уредник] [аутор додатног текста] а) Леви-Строс, Клод (1908-) - Зборници б) Антропологија - Структурализам - 21в - Зборници
COBISS.SR-ID 170266380